

TOMMI KURKI, KIRSTI SIITONEN,
MILJA VÄÄNÄNEN, ILMARI IVASKA ja JARI EKBERG

Ensi havaintoja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeesta

1. Tutkimuksen tausta, aineisto ja tavoite

Useimmat suomen kielen jyrkimmistä murrerajoista ovat myötälleet länsi- ja itämurteiden välistä rajaa. Eräs jyrkimmistä on kulkenut kuitenkin kaukana tästä päämurrerajasta, Satakunnassa Luvian ja Porin välissä. Toisin sanoen, vaikka Satakunta on yksi Suomen historiallisista maakunnista ja alueella on pitkä historia hallinnollisena yksikkönä, on alue ollut kielellisesti jakautunut toisaalta lounaismurteiden piiriin kuuluviin murteisiin, toisaalta hämäläisvaikutteisiin¹ siirtymämurteisiin ja hämäläismurteisiin. Erityisesti viimeaikaisten aluehallinnollisten ratkaisujen vuoksi ovat nykysatakuntalaisten sosiaaliset verkostot muuttuneet: kun hallinnossa toimintoja yhdistetään ja suuntauksena tuntuu olevan siirtyminen yhä suurempiin yksiköihin, moni satakuntalainen joutuu asioimaan arkisissa asioissa yhä enemmän entisen seutukuntansa ulkopuolella. Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa (Sapu) tarkastellaan, miten ja millaiseksi nykysatakuntalaisten kieli mahdollisesti on muuttunut ja muuttumassa (hankkeesta tarkemmin ks. Kurki ja Siitonen 2009)².

Vaikka Luvian ja Porin välinen vanha murreraja – Rauman seudun ympäristön ja Porin seudun ympäristön välinen raja – on ollut poikkeuksellisen jyrkkä, on nyky-Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa ollut luonnollisesti paljon yhtäläisyyksiäkin. Tässä artikkelissa käsittelemme juuri tällaisia yhteisiä piirteitä. Nämä piirteet ovat nähdäksemme senkin vuoksi kiinnostavia, että vaikka ne ovat olleet yhteisiä satakuntalaisille puhujille, tuntuvat myös monet seudun ulkopuoliset kiinnittävän niihin huomionsa.

1 Nykyisen Satakunnan alueella puhuttavista murteista on osa näistä hämäläisvaikutteisista murteista luettu kuuluvaksi lounaismurteiden ja hämäläismurteiden välisiin siirtymämurteisiin ja osa hämäläismurteisiin. Tässä artikkelissa ja Satakuntalaisuus puheessa -hankkeessa tarkastellaan nimenomaan sitä vanhan jyrkän murrerajan ympärillä olevaa rajavyöhykettä, jolla on vanhastaan puhuttu lounaismurteiksi ja siirtymämurteiksi luokiteltuja murteita.

2 Kiitämme Suomen Kulttuurirahaston Satakunnan rahastoa ja Turun Yliopistosäätiötä hankkeen saamista tuesta.

Lisäksi huomattavaa on, että näitä piirteitä, lukuun ottamatta persoonapronomineja, ei ole käsitelty viimeaikaisessa murteentutkimuksessa tai variaation tutkimuksessa usein.

Hankkeessa ei tarkastella kaikkia nyky-Satakunnassa puhuttavia murteita, vaan hanketta varten kerätään edustava aineisto juuri siltä alueelta, jossa raja on ollut jyrkimmillään, ja rajan välittömästä ympäristöstä. Hankkeen keruupaikkakuntia³ ovat seuraavat: Pori, Nakkila, Ulvila (siirtymämurteiden Porin seudun murteita); Harjavalta ja Kokemäki (siirtymämurteiden alasatakuntalaismurteita); Köyliö ja Säskylä (siirtymämurteiden Turun ylämaan murteita); Luvia, Eurajoki, Rauma, Lappi, Honkilahti ja Eura (lounaismurteita).

Aineistoa on tallennettu keruualueelta eri-ikäisiltä paikallisilta puhujilta. Tallenteet ovat puolistrukturoituja teemakeskusteluja, joissa samalta seudulta – usein juuri samalta paikkakunnalta – kotoisin oleva kerääjä keskustelee yhden tai useamman informantin kanssa heidän elämänvaiheistaan ja asuinseudustaan. Huhtikuuhun 2011 mennessä hankkeeseen on karttunut äänitteitä yli 160 tuntia, josta on litteroitu yli 100 tuntia. Aineiston keruu ja korpuksen muodostaminen jatkuvat, ja siksi esitämme tässä vain ensi havainnot. Tarkkaamme tässä pientä otosta, ja käsiteltäviä piirteitä tullaan tarkastelemaan laajemmin vielä muissa julkaisuissa.

Tässä artikkelissa tarkasteltavat otokset on valittu kaikkien piirteiden osalta sillä perusteella, että edustettuina olisivat sekä jokin lounaismurre että jokin siirtymämurre. Koska keruu aloitettiin lounaismurteiden puolelta Honkilahdelta ja Eurasta ja sieltä on runsaasti aineistoa, edustaa tässä lounaismurteita kaikissa piirteissä Honkilahti. Koska puolestaan murreraja on vanhastaan ollut jyrkimmillään juuri siirtymämurteisen Porin ja lounaismurteisen Luvian välillä, on näiden paikkakuntien murteet haluttu sisällyttää tähän tarkasteluun. Luvia on erityisen kiinnostava lounaismurteisen taustansa lisäksi siksi, että se on jo hyvin pitkään kuulunut seutukuntajaoissa Porin seutukuntaan. Monet nykyluvialaiset käyvät töissä Porissa, ja koska Luvialta on lyhyt matka Poriin, on porilaisia muuttanut Luvialle. Hyvä kysymys on, miten lounaismurteiselta tai siirtymämurteiselta eri nykyluvialaiset vaikuttavat paikallisista; pelkkä sävelkulkukin kun on ainakin ennen erottanut murrerajan eri puolilla asuvat toisistaan selvästi.

Tarkastelemme seuraavassa kolmea piirrettä: 1) relatiivipronomineissa ja niiden sijasta käytetyssä relatiivisessa konjunktiossa esiintyvää vaihtelua, 2) ihmisviitteisten kolmannen persoonan pronomien vaihtelua sekä 3) *käydä*-verbissä ja kaksitivuisissa *i*-vartaloisissa verbeissä ilmenevää *ei ~ i*-vaihtelua. Aiemmin murteentutkimuksessa on selvitetty, että relatiivisen *joka*-pronominin käyttö ei ole lounaismurteille tyypillistä ja että sen sijaan relatiivinen konjunktio *kun* korvaa useissa tapauksissa relatiivipronominin (ks. esim. Ikola et al. 1989). Eri yhteyksissä (ks. esim. ISK, 708) taas on todettu, että lounais- ja kaakkoismurteissa on käytetty monipuolisemmin *hän*-pronominia kuin muissa suomen murteissa. Kolmanneksi tarkasteltavaksi piirteeksi olemme halunneet nostaa leimallisen lounaissuomalaisen piirteen: poikkeuksellisen heikkoasteisuuden ja *ei*-difftingin

3 Osa keruupaikkakunnista ei ole vuonna 2011 enää itsenäisiä kuntia, vaan Lappi on nykyään Raumaa ja Honkilahti Eura. Keruualueesta tarkemmin ks. Kurki & Siitonen 2009.

yhtäaikaisen esiintymisen imperfektissä ja myös konditionaalissa (esim. *miätei* 'mietti', *vaarei* 'vaati'). Samaan *ei*-imperfektien ryhmään kuuluvat myös *kävei*-esiintymät ('kävi'). Tämä ilmiö on paikallisuus, jonka maallikkokin havaitsee. Kysymme, onko tällä piirteellä edustusta ja, jos on, onko sillä vielä mahdollisuuksia säilyä? Onko se jo nyt tai onko siitä tulossa leimautunut ja kartettava aluepuhekielisyys vai onko se pikemminkin elävä paikallisuus (termeistä ks. Mantila 1997)?

Pronomineista tekemämme havainnot perustuvat verrattain pieniin otoksiin. Relatiivipronomeja ja relatiivista konjunktiota käsittelevä jakso perustuu valikoimaan porilais-, luvialais- ja honkilahtelaisäänitteitä, joiden kokonaiskesto on hieman yli 10 tuntia. Ihmisviitteisiä pronomineja koskeva analyysi pohjautuu puolestaan samojen murteiden äänitteistä koostettuun valikoimaan, jonka kokonaiskesto on yli 13 tuntia. Sen sijaan poikkeuksellisia heikkoasteisia imperfekti- ja konditionaalimuotoja tarkastellessamme olemme laajentaneet aineistoamme ja täydentäneet edellä mainittujen nykymurteiden valikoimaa vielä euralais- ja kokemäkeläisäänitteillä, ja aineiston kokonaiskesto on tässä yli 32 tuntia.⁴

Ikäryhmä I on tarkastelussa mukana relatiivisia ilmauksia koskevaa piirrettä lukuun ottamatta (ks. asetelma 1). Ryhmän jäsenet ovat nauhoitushetkellä olleet eläkeiässä, 64–86-vuotiaita. Kaikkien piirteiden tarkastelussa aineistoa on ikäryhmistä II ja III. Ryhmä II muodostuu työikäisistä nykysatakuntalaisista, jotka ovat nauhoitushetkellä olleet 45–55-vuotiaita. Ryhmä III taas muodostuu nuorista tai nuorista aikuisista, jotka ovat 15–29-vuotiaita. Kuitenkin *ei* ~ *i*-vaihtelua tarkastellessamme olemme täydentäneet tätä informanttijoukkoa ja ottaneet mukaan vielä neljännen ryhmän. Tämä ryhmä muodostuu lapsista (ryhmä IV, 10–14-vuotiaat).

Asetelma 1. Tarkasteltavat murrepiirteet, ikäryhmät ja informantit: Informanttimäärät esitettynä piirteittäin ja ikäryhmittäin.

murre	rel.pronominin ja relatiivinen konjunktio ikäryhmät		ihmisviitteisten 3. persoonan pronominin vaihtelu ikäryhmät			<i>i</i> ~ <i>ei</i> -vaihtelu ikäryhmät			
	II	III	I	II	III	I	II	III	IV
Eura						1N+1M	2M	1N+1M	1N+1M
Honkilahti	1N+1M	2N	1N+1M	1N+1M	2N	1N+1M	2N+1M	2N+1M	1N+1M
Luvia	2M	2M	2N	1N+1M	1N+1M	1N+1M	2M	1N+1M	1N+1M
Pori	2N	2N		2N	1N+1M		2N+1M	1N+1M	
Kokemäki						1N+1M	2N	1N+1M	2N

N = naisinformantti
M = miesinformantti

ikäryhmä I eli 64–85-vuotiaat
ikäryhmä II eli 45–55-vuotiaat
ikäryhmä III eli 15–27-vuotiaat
ikäryhmä IV eli 10–14-vuotiaat

4 Eri piirteissä ovat tarkasteltavina hieman eri tavalla koostetut otokset. Tämä perustuu perimmiltään siihen, että esiintymien hakeminen ja luokittelu ovat vienneet piirteittäin hyvin eri tavalla tutkimusapulaisten työaika. Apulaisille on annettu tehtäväksi koostaa aineisto vähintään kahdesta ikäryhmästä Porista, Honkilahtelta ja Luvialta.

Kullekin informantille on annettu oma tunnus, joka ilmaisee ensinnäkin informantin sukupuolen (N/M) ja iän tallennushetkellä, paikkakunnan (Pori, Eur, Hon, Luv, Kok) ja ikäryhmän (I, II, III, IV). Esimerkiksi N51HonII on 51-vuotias honkilahtelaisnainen, joka kuuluu II ikäryhmään eli työikäisten ikäryhmään. Näillä tunnuksilla viittaamme jatkossa informantteihin.

Käsittely etenee kunkin piirteen kohdalla samalla tavalla: Aluksi esittelemme piirteen lyhyesti. Sen jälkeen tarkastelemme, millainen edustus Satakunnassa puhutussa kansankielessä on ollut vanhastaan. Tässä tarkastelussa hyödynnämme Lauseopin arkiston murreaineistoa. Tämän jälkeen siirrymme käsittelemään nykytilannetta analysoimalla Sapu-hankkeesta valitsemiamme otoksia.

2. Relatiivipronominien käyttö

2.1. Tausta ja vanha murretilanne

Suomen yleiskielessä relatiivipronomineja ovat *mikä*, *joka* ja *kuka*. Näiden ohella tarkastelluissa murteissa esiintyy myös relatiivisesti käytetty konjunktio *ko(n)*, joka esiintyy toisinaan myös *ku(n)*-asussa. (Ks. esimerkit 1 ja 2.⁵)

- (1) no em mää *tiä ko / **Isolinnakarull-oli se / se **Kaisaniämi **joka** nyte / **hajotettaa *vuade peräst... (LaX Pori; H1)
- (2) ei niill-ol **last **lainka sill-*äiti **veljelk **ko** siäl / **kototalos-asui. / (LaX Eura; H2)

Seudun vanhassa kansankielessä relatiivisesti käytetty konjunktio⁶ on ollut sangen yleinen sekä lounaismurteissa että siirtymämurteissa. Tarkastelimme Lauseopin arkistosta niitä arkiston kokoelmiin sisältyviä lounaismurteita ja siirtymämurteita, jotka kuuluvat Sapu-hankkeen keruualueeseen (LaX H3). Näitä ovat lounaismurteista Euran, Eurajoen, Lapin, Rauman ja Rauman maalaiskunnan sekä Luvian murteet sekä siirtymämurteista Porin (Porin seudun murteet), Kokemäen (Ala-Satakunnan murteet) ja Säskylän murteet (Turun ylämaan murteet). Kaikissa näissä murteissa (ks. taulukko 1) relatiivisen pronominin funktiossa käytetty konjunktio on ollut tuntuvasti käytetympi kuin mikään relatiivipronomineista tai yleisempi kuin kaikki relatiivipronomininit yhteensä. (Ks. eri relatiivi-ilmausten määriä Helasvuon (2009) tarkastelemassa puhutun kielen aineistossa.)

⁵ Noudatamme Lauseopin arkistosta poimimissamme esimerkeissä LA:n X-arkiston omia transkriptiokonventioita.

⁶ *ko(n)* tai *ku(n)* on konjunktiona murteissa hyvin monikäyttöinen, sillä se voi toimia paitsi relatiivisena konjunktiona myös samassa tehtävässä kuin kirjoitetun yleiskielen *koska*, *kun* tai *kuin*. Lauseopin X-arkistosta olemme poimineet vain ne *ko(n)*- ja *ku(n)*-tapaukset, jotka on koodattu relatiiviseksi konjunktiksi (cnj:rel).

Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia -teoksessa (Ikola et al. 1989) tarkastellussa lounaismurteiden aineistossa on 230 relatiivi-ilmausta. Näistä on pronomineja seuraavasti: *joka* (4 kpl), *mikä* (36 kpl) ja *kuka* (4 kpl). Sen sijaan muita relatiivisia ilmauksia on huomattavasti runsaammin: 276 relatiivista konjunktioita *kun* ja 10 konjunktioita *ikä*. (Mts. 209.) Lounaismurteissa on esiintynyt myös *kutta-* ja *kotta-*sanana relatiivista käyttöä (ks. esim. Kallio 1974). (Relatiivisanan valinnasta laajemmin suomen kielessä ks. Pääkkönen 1988.)

Taulukko 1. Relatiivipronominien ja relatiivisten konjunktioiden esiintyminen Lauseopin arkiston niissä murteissa, jotka kuuluvat hankkeen keruualueeseen (LaX H1–H3).

	<i>mikä</i>	<i>joka</i>	<i>kuka</i>	relatiivipronominit yhteensä	relatiiviset konjunktioit (ko ~ ku) yhteensä	YHT.
Eura	3	5	-	8	25	33
Eurajoki	9	-	-	9	33	42
Lappi	4	-	-	4	30	34
Rauma1	-	-	1	1	8	9
Rauma2	3	1	-	4	13	17
Luvia	3	1	-	4	37	41
Lounaismurteet yhteensä	22	7	1	30	146	176
Pori	7	3	1	11	32	43
Kokemäki	6	11	2	19	25	44
Säkylä	11	0	1	12	40	52
Siirtymämurteet yhteensä	24	14	4	42	97	139
KAIKKI YHTEENSÄ	46	21	5	72	243	315

2.2. Nykytilanne

Relatiivipronominien ja relatiivisten konjunktioiden käyttöä on tarkasteltu Sapu-korpuksesta yhteensä yhdeksältä informantilta kolmelta paikkakunnalta. Tarkasteluun on valittu pieni otos, jossa edustettuina on Porista, Luvialta ja Honkilahdelta vähintään yksi informantti sekä nuorten aikuisten että keski-ikäisten ikäryhmästä. Näin on mahdollista tehdä suuntaa-antavia ensi havaintoja murteiden ja ikäryhmien välisestä eroista. Informanttien tarkempi jakauma selviää asetelmasta 1 sivulla 86.

Relatiivipronomineista Sapu-aineistossa selvästi yleisin on *mikä*, josta aineistossa esiintymiä on yhteensä 195 (ks. taulukko 2). *Joka* esiintyy 44 ja *kuka* 20 kertaa. Lisäksi 17 kertaa esiintyy murteissa käytettävä konjunktio *ko*, joka käyttäytyy relatiivipronominin tavoin. *Mikä*-pronominista on 48 yksikön nominatiivin esiintymää ja 7 monikollista *mitkä*-nominatiivia, kun taas partitiivisijainen *mitä* 66 esiintymällään on aineistossa kaikkein yleisin muoto. *Mikä*-pronominista relevantti muoto on myös inessiivisijainen *missä* (39).

Taulukko 2. Relatiivipronominien ja relatiivisten konjunktioiden esiintyminen eräissä Satakunnan alueella puhuttavissa nykymurteissa. Mukana vain ne informantit, joilta ylipäätään esiintymää.

	<i>mikä</i>	<i>joka</i>	<i>kuka</i>	relatiivi- pronimit yhteensä	relatiiviset konjunktiot (<i>ko ~ ku</i>) yhteensä	YHT.
N51HonII	40		4	44	8	52
N17bHonIII	1			1	3	4
N15HonIII	6		2	8	1	9
Honkilahti	47		6	53	12	65
M53LuvII	29	13	2	44	3	47
M19LuvIII	26		5	31	0	31
Luvia	55	13	7	75	3	78
Lounaismurteet yhteensä	102	13	13	128	15	143
N55PoriII	33	7	1	41	2	43
N45PoriII	22	21		43	0	43
N17PoriIII	22	1	5	28	0	28
N21PoriIII	16	2	1	19	0	19
Porin edustamat siirtymämurteet yhteensä	93	31	7	131	2	133
KAIKKI YHTEENSÄ	195	44	20	259	17	276

Aineistossa relatiivipronominien nykylevikissä ei ole merkittäviä keskinäisiä eroja *joka*-pronominia lukuun ottamatta. *Joka* eri sijamuotoineen puuttuu Honkilahden puhekielen pienestä otoksesta kokonaan. Vastaavasti Porin kaikki neljä informanttia käyttävät sitä vähintään kertaalleen. Heillä *joka* esiintyy yleisimmin nominatiivissa (*joka* 26 kertaa ja monikollinen *jotka* 11 kertaa); muissa sijoissa se esiintyy koko tutkimusaineistossa korkeintaan kerran tai kaksi. *Joka*-pronominia käytetään useimmiten viitattaessa henkilöihin (3), mutta toisinaan sillä viitataan myös asioihin (4).

(3) -- sitt_o pikkusisko **joka** täyttää ens vuanna neljäkymmentä. (N45PoriII)

(4) sin_o tehty jo semmone kivitalo **joka** o edellee olemas. (N45PoriIII)

Relatiivipronomini *mikä* on nykyaineistossa selvästi yleisin 195 esiintymällään. Aineistossa sen käytössä ei ole levikki- tai ikäryhmäkohtaisia eroja, ja se onkin ainoa relatiivipronomini, jota aineiston nuoret aikuiset käyttävät säännöllisesti. Ainoastaan informantilla N17bHonIII *mikä* ei ole informantin yleisimmin käyttämä variantti; tosin hänellä kaiken kaikkiaan esiintymiä on vähän (*mikä* 1 esiintymä, *ko* 3 esiintymää). Muista informanteista N45PoriII käyttää katkelmassaan kutakuinkin yhtä paljon *mikä*- (22 kpl) ja

joka-pronominia (21 kpl). Kuten odottaa sopiikin, *mikä* tyypillisesti viittaa konkreettisiin paikkoihin (5) tai abstrakteihin asioihin (6) tai abstrakteihin ja konkreettisiin paikkoihin (7).

- (5) talo **minkä** mee isä ja äiti o rakentanu – – (N17PoriIII)
- (6) siis_ei se ollu tulipalo **mikä** sytty mut sin tuli takasta savu_a – – (N21PoriIII)
- (7) et me voidaa valit_ylä_aste **mihi** mennää ton pahamaineisel Pormestariluodo ylä_asteel **mikä** ei sit_ollu pahamaineine. (N45PoriII)

Vaikka *mikä* tavallisesti viittaakin asioihin, kahdella porilaisella informantilla *mikä*-pronomini voi viitata myös henkilöihin (ks. myös Helasvuo 2009). N55PoriII käyttää sitä tällä tavalla peräti kuudesti, kuten esimerkissä 9. Näyttää siltä, että ainakin hänellä *joka* ja *mikä* vaihtelevat melko vapaasti henkilöihin viitattaessa (vrt. myös esimerkki 10).

- (8) – – onneks_oli tosi_aa se Ilmari **joka** oli viis vuot vanhempi – – (N55PoriII)
- (9) – – Juha Kranatti [Granath] **mikä** tekkee kakkoselleki noit dokumenttifilmei – – (N55PoriII)

Esimerkin 10 tapaan puhekielessä henkilöihin voidaan viitata myös relatiivipronominilla *kuka*, joka Satakunnassa usein esiintyy nominatiivin asemassa muodossa *ketä*.

- (10) – – mää oli menos vitosel sit siihe tuli semmone muistaakseni se oli Jouni **ketä** opetti sit se vitosluoka et se oli vaa käymäs siä se oli joku määrä_aikane sit – – (N17PoriIII)

Relatiivinen *kuka*-nominatiivi esiintyy aineistossa vain kerran (N15HonIII), kun taas *ketä*-, joka on muodollisesti partitiivi mutta joka voi esiintyä nominatiivin asemassa, esiintyy aineistossa yhteensä kymmenen kertaa. Esiintymissä *ketä* voitaisiin korvata luontevasti *joka*-pronominilla tai *jotka*-pronominilla.

- (11) – – ja sit niilt **ketä** oli viikoloppusi tullu, sairaalaan – – (N55PoriII)
- (12) – – usein ne **ketkä** sitä kuuluttaa kauheesti et, – – (M19LuvIII)

Yksiköllisiä *ketä*-esiintymiä on vain kolmella informantilla ja kullakin vain kerran. Niinpä on mahdotonta arvioida, kuinka yleinen tämä muoto eri paikkakunnilla on. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että Honkilahdella yleisempi henkilöön viittaava relatiivi-ilmaus olisi jäljempänä käsiteltävä *ko*. Honkilahden aineistosta *ketä* nominatiivin funktiossa ja *ketkä* puuttuvat, mutta muodot *kenestä* ja *kenellä* ovat käytössä – viimeksi mainittu neljästikin informantilla N51HonII. Muun muassa esimerkki 13 on rakenteeltaan sellainen, johon *ko* ei sosisikaan.

- (13) sitt_ol_yks_opettaja **kenel_ol** semne hyvä parta (N51HonII)

Periaatteessa näiden kaikkien paikalla voisi olla myös *joka*-pronominista taivutettu muoto, mutta sellaiset ovat aineistossa satunnaisia.

Etenkin Honkilahdella relatiivipronomini korvautuu konjunktiolla *ko*, jota voidaan käyttää relatiivisessa funktiossa viittaamassa sekä henkilöihin että asioihin (vrt. esimerkit 14 ja 17). Relatiivista ihmiseen viittaavaa *kuin*-konjunktiota on esimerkiksi Agricolan aineistossa Matti Suojasen (1977, 144) tutkimuksen mukaan runsaasti: esim. *Me tiedhemme, ette iocainen **quin** Jumalasta on syndynyt, ei hen syndie tee*. Aineistossa relatiivisessa funktiossa olevaa *ko*-konjunktiota esiintyy viidellä informantilla mutta yhteensä vain 17 kertaa; näistäkin esiintymistä kahdeksan on informantilla N51HonII. Honkilahdellakin nuoret informantit käyttävät relatiivista konjunktiota vain satunnaisesti. *ko* esiintyy aineistossa useimmiten sellaisessa yhteydessä, jossa yleiskielessä olisi vastaavassa kohdassa nominatiivisijainen pronomini *joka* tai *jotka* (14, 15), mutta toisinaan se saattaa olla tulkittavissa myös partitiivisijaiseksi relatiivipronominiksi *joita* (15; ks. myös *kun*-relatiivi-ilmauksen monifunktioisuudesta Helasvuo 2009). *ko* esiintyy myös samassa tehtävässä kuin kirjakielen *mikä*-pronominin, mutta huomionarvoista on, että myös informantti N51HonII käyttää useammin *mikä*-pronominia, kerran jopa henkilöön viitattaessaan. Toisaalta esimerkki 16 on osoitus siitä, että *ko*-konjunktion voi tulkita eri tavoin – siinä ei välttämättä olekaan kyse siitä, että *ko* vastaa relatiivipronomia vaan esiintyy nimenomaan *kun*-konjunktiona.

- (14) -- siit nä_yi siihe omakotitalo_alu_eelk **ko** siin, siin_ol ni. (N51HonII)
 (15) -- mitä mää tee noil, lasipurkeilk **ko** mull_o jääny -- (N51HonII)
 (16) sit ki- mä kirjottele tietysti sitte niist jutuist **ko** tullee ihmiset saa sakkoo niistä ni mää kirjotan ne sakot ja -- (N55PoriII)

Yhdessä tapauksessa informantti M53LuvII käyttää samassa lausumassa sekä *joka*-relatiivipronominia että relatiivista *ko*-konjunktiota.

- (17) -- juttelin toi Havusen_Iinan kans **joka**, Iina, tämmöne tyttö **ko** o siin kioskis töis ni -- (M53LuvII)

Tällainen vaihtelu ei kuitenkaan ole tavallista, sillä ainoastaan informantit M53LuvII ja N55PoriII käyttävät kumpaakin. Nämä informantit ovat Luvialta ja Porista myös ainoita, joiden kielenkäytössä *ko* esiintyy.

Kirjoitetussa kielessä relatiivipronominin paikka on pääsääntöisesti heti korrelaatin jäljessä. Aineistossa näin on suuressa osassa esiintymiä. Kuitenkin 49 tapauksessa korrelaatin ja relatiivipronominin välissä on sana tai (harvemmin) useampia. Tyypillisesti kyseessä on jonkinlainen täytesana (18 ja 19) tai korrelaattiin liittyvä määrite tai muu vastaava (20), joskus myös verbi (21). Viidessä tapauksessa, kuten esimerkissä 22, relatiivipronominia edeltää *että*-konjunktiota, jota käytetään ikään kuin ilmaisemaan uuden lauseen alkamista.

- (18) -- no pyssy on oikeestaan se ainoo, **ainoo sit mikä** siinä, siinä sit maksaa eikä nekään nii kovin kalliita oo -- (M19LuvIII)
 (19) -- se anto ain sit semmosil palkinnot sit_es joka joulou ja joka kevät semmosil **niinj ko ketkä** oli selvinny lukukaudest_ilmia mi yhtää merkintää -- (N17PoriIII)

- (20) no kesäsim pelattii **täs just mis** täs meijä talo nytt_oli ni täss_oli semmone kenttä – – (M53LuvII)
- (21) – – taik siis sanotaa et **nek kävei kenel**_ol rahaa ni ostamas karkkii – – (N51HonII)
- (22) kouluss_on kaikki mahdolliset laitteet_ **et mitä** voidaan käyttää. (M53LuvII)

Relatiivilauseen muodostamiseen tällaiset lisäykset eivät kuitenkaan vaikuta. Verbien kohdalla kyse onkin oikeastaan siitä, että verbi ikään kuin siirtyy relatiivilauseen eteen, jolloin subjekti ja predikaatti ovat peräkkäin. Niinpä esimerkki 21 esitettäisiin kirjoitetussa yleiskielessä seuraavanlaisesti: *ne, joilla oli rahaa, kävivät ostamassa karkkia*. Monissa muissakin tapauksissa kyse on lähinnä sanajärjestyksestä. Aineistossa on myös kahdeksan tapausta, joista korrelaatti näyttää puuttuvan kokonaan. Näistä neljä löytyi informantin M53LuvII puheesta. Esimerkeissä 23 ja 24 korrelaattiksi voi ajatella poisjätetyn *se*-pronominin, mutta esimerkissä 24 relatiivipronominin muoto ei sovi lauseeseen.

- (23) et se o hirvee ponnistus kyl_ollu joka vuosi. ajattelee et sitä ruvetaa elokuu lopus, tekemää ja, ja sit **mikä** siin_olen hienoo ollu mum, mielestäni just_et siel_olen niin ku paljo nuorii mukana. (M53LuvII)
- (24) Haastattelija: se o aika paljo tñj kokoselt kunnalt.
Informantti: se, on. ja **mikä** nyt tosissaav viel korostan_edelleen sitä et se ne nuoret ja lapset_olen siim mukana se on niin ku, must se o älyttömä hienoo. vanhin_olen varmaa liki seittämäkymment ketä o mukana ja nuorin joku viiden kuudev vanha suurim piirtein. (M53LuvII)

Relatiivipronominilla alkavista sivulauseista valtaosa vastaa kirjoitetun yleiskielen relatiivilauseita, mutta noin neljänneksessä esiintymistä lause katkeaa kesken. Tarkkoja lukuja on vaikea antaa, sillä osa puheen lausemaisista jaksoista on tämän suhteen varsin tulkinnanvaraisia: mitä pidempään informantin yhtäjaksoinen puhe jatkuu, sitä helpommin relatiivilauseen rakenne muuttuu ja lauserajoista tulee häilyvämpiä. Tällainen tapaus on esimerkiksi esiintymä 25, jossa relatiivilauseen alku (*siihe kuuluu*) on yhdenmukainen kirjakielen esitystavan kanssa, mutta sitä täydentävä jatko (*tähä mee käräjä* – –) rikkoo virkkeen rakenteen tai toimii lohkolauseen kaltaisena ilmauksena.

- (25) onks täs ny sit viistoist, kuntaa **ko** siihe kuuluu tähä mee käräjä, käräjä_alueeseen (N55PorII)

Toisaalta osassa (26) relatiivilauseita on takeltelua tai sanojen toistoa, jolloin kyse on puhutulle kielelle tyypillisestä ominaisuudesta.

- (26) – – mää sanoi et mull_olen semmonej kuva **misä** o niin ko, tää viimine, viimine Lellasten, koulum porukka – – (N51HonII)

Selvästi kesken jääviä lauseita joukossa kuitenkin on useampia. Esimerkiksi informantin M53LuvII seitsemästä *joka*-pronominilla alkavasta lauseesta viisi on yksiselitteisesti

katkeavia. Kyseisissä tapauksissa informantti lähteekin muuttamaan lauserakennetta pronominin jälkeen, kuten esimerkiksi 27, jossa pronomini vieläpä toistuu.

- (27) – – meil_oli siel sit semmone kämppä sit **joka, joka** siel sit_ain, istuttii
iltaa, – – (M53LuvII)

Vastaavia tapauksia esiintyy kaikilla paitsi informantilla N17bHonIII, jolla relatiivilauseita oli ylipäänsä vain kolme. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voi sanoa, onko pronominilla itsessään merkitystä lauseen muodostamiseen. M53LuvII:n tapauksessa lauserakenteen muutokset *joka*-lauseen yhteydessä voisivat ehkä olla merkki siitä, että *joka*-relatiivipronomini ei aivan luontevasti kuuluisi puhujan idiolektiin. Myös nauhoitustilanne saattaa vaikuttaa asiaan, kun informantti kiinnittää tavallista tarkempaa huomiota omaan puheeseensa. Selvästi katkeavia lauseita kylläkin esiintyy koko aineistossa eri informantteilla *joka*-pronominin lisäksi myös *mikä*-pronominista ja relatiivisesta *ko*-konjunktioista. Näissä katkeavissa lauseissa pronominit esiintyvät joko nominatiivissa tai paikallissijoissa.

Omanlaisiaan tapauksia ovat relatiivipronominin toistaminen ja sijamuodon vaihtaminen. Pronomini toistuu yhdeksässä esiintymässä, kuten yllä mainitussa esimerkissä 27. Näistä seitsemän jatkuu relatiivilauseella, joten pronominin toistamisessa kyse voisi olla jonkinlaisesta miettimistäuosta, jonka aikana informantti rakentaa relatiivilauseen mielessään valmiiksi. Samoin sijamuodon vaihto auttaa saamaan lauseen valmiiksi, kuten esimerkissä 28. Toisaalta esimerkissä 29 lause kangertelee sijanvaihdosta huolimatta. Esiintymässä 30 puolestaan relatiivilause katkeaa, mutta pronominin toiston jälkeen informantti pystyy muodostamaan lauseen valmiiksi.

- (28) ja haulikko on se o- yleisin ase **mikä, mitä** käytetään. (M19LuvIII)
 (29) – – se ol kans_ yks **mikä, mitä**, tosi paljo harjotelttii ol, ol tota noi ni – –
(N51HonII)
 (30) semmone tila **missä** oli tota **mis** vähä pysty pomppimaa (N45PoriII)

3. Ihmisviitteiset kolmannen persoonan pronominit

3.1. Tausta ja vanha murretilanne

Vanhan väitteen mukaan (ks. edell. s. 85) lounaismurteissa olisi traditionaalisesti käytetty enemmän ihmisviitteisiä *hän*-pronomineja kuin muualla suomen murteissa. Tämän todentaakseen Siitonen (2008, 88–91) on artikkeliaan varten tehnyt laskelmia Lauseopin arkiston aineistosta. Laskelmat antavatkin viitteitä siitä, että vanha väite pitää paikkansa. Aineiston perusteella lounaismurteissa ja myös lounaisissa siirtymämurteissa on prosentuaalisesti enemmän *hän*-pronomineja kuin muissa murteissa. Ei ole vain ihan helppoa perustella, miksi esimerkiksi Ahlaisten tekstissä osin on hyvin paljon *se*-pronominia, osin taas *hän*-pronominia. Siitonen on tehnyt muutamia pistokokeita lyhyistä murrepuheen katkelmista ja analysoinut niissä olevia *hän*-valintoja. Siitosen analysoimassa Ahlaisten

katkelmassa *se*-pronominilla viitataan läheisen koulun vahtimestariin, kun taas *hän*-pronominilla viitataan vieraampaan henkilöön, joka kertomuksen ajankohtana oli ollut vielä 16-vuotias mutta nauhoituksen aikaan puhujalle vahtimestaria etäämpi ja koulutetumpi maanviljelysinsinööri.

Referoitavan puhetilanteen puheaktipronominiin viittaavaa pronominia nimitetään logoforiseksi. (ISK, 1408–1409.) Murteille yleensä vain logoforisen *hän*-pronominin käyttö on tyypillistä (Vilppula 1989). Lounaismurteiden ja lounaisten siirtymämurteiden *hän*-pronomineista kuitenkin vain pieni osa on logoforisia (Siitonen 2008, 89–90).

Siitosen (2008, 104–105) haastattelemat nousiaisnuoret otaksuvat käyttävänsä pääasiassa *hän*-pronominia, ja muutamat Siitosen haastattelemat lounaissuomalaiset ihmettelevät kysymystä ”Käytätkö joskus ihmisistä puhuessasi pronominia *hän*?” Haastateltujen mielestä olisi helpompi luetella tilanteet, joissa he käyttäisivät pronominia *se* ihmisestä. Sekä Kouvolasta että Vaasasta Turkuun muuttaneet henkilöt ovat todenneet alkaneensa Turussa käyttää *hän*-pronominia joskus ihmisestä.

Lappalainen (2010) on tutkinut 15:tä Helsingissä asuvaa informanttia. Heistä useimmat käyttävät ihmiseen viitattaessaan eniten *hän*-pronominia. Lappalainen pohtiikin, miten paljon kirjakielen normit vaikuttavat puhujan valintoihin. Toisaalta hän on tutkimuksessaan havainnut, että arkikontekstissa *se*-pronomini on pikemminkin ensisijainen. Näin ollen kun henkilöltä kysytään hänen käyttötottumuksistaan, hän usein esittää käyttävänsä *se*-pronominia suhteellisesti enemmän kuin hän todellisuuden haastattelutilanteessa on käyttänyt. Ensi näkemältä Lappalaisen artikkelista välittyvä käsitys, että helsinkiläispuheessa olisi haastattelutilanteessa runsaasti yli puolessa tapauksia *hän*-pronominia. Kuitenkin kun tarkastellaan niiden puhujien taustoja, jotka käyttävät *hän*-pronominia ihmisestä yli 75 %:ssa esiintymistä, käy ilmi, että he ovat käyneet koulunsa muualla kuin Helsingissä. Puolestaan kaikki ne, joilla on *hän*-pronomineja alle 20 %:ssa esiintymistä, ovat kotoisin Helsingin seudulta.

3.2. Nykytilanne

Käsitlemme seuraavaksi ihmisviitteisiä 3. persoonan pronomineja *hän*, *se*, *he* ja *ne* sekä niiden käyttöä eri-ikäisten satakuntalaisten puheessa. Elottomiin tarkoitteisiin ja muihin elollisiin kuin ihmisiin viittaavat pronominit on siten jätetty tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka esimerkiksi *hän*-pronominilla viitataan toisinaan myös elottomiin referentteihin (ks. Siitonen 2008). Myöskään läsnä oleviin henkilöihin viittaavia 3. persoonan pronomineja ei tässä käsitellä omana ilmiönään, vaikka mahdolliset läsnä oleviin viittaavat pronominit ovatkin mukana esiintymämäärissä. (Sapu-aineistosta tutkitaan myös läsnä oleviin viittaavia 3. persoonan pronomineja, Priiki 2011; ks. myös Seppänen 1998.)

Tässä tutkimuksessa ovat mukana ne pronominit, jotka toimivat lauseessa subjekteina, objekteina ja predikatiiveina sekä paikallissijaisina muun muassa omistusrakenteessa (*niill_on*). Lisäksi mukana ovat genetiivimääritteinä toimivat pronominit (*häne miälestäs*). Sen sijaan määräisen artikkelin tavoin esiintyvät *se*- ja *ne*-määritteet on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle (*niil tytöil*). Alla on esitetty otos satakuntalaisista informanteista

ja heidän puheessaan esiintyvistä ihmisviitteisistä 3. persoonan pronomineista (ks. taulukot 3a, 3b ja 3c).

Kunkin informantin yhteydessä on mainittu, kuinka paljon kutakin pronominia äänitteessä esiintyy (N) ja kuinka moni kyseisestä pronominista on logoforinen (logof.) Lisäksi taulukoista ilmenevät ihmisviitteisten *hän/se-* ja *he/ne-*pronomiinien esiintymämäärät yhteensä tarkastellussa katkelmassa.

Ensimmäinen havainto on, että tässä tutkituilla satakuntalaisilla pronomiinien *hän* ja *he* käyttö ei välttämättä korreloi keskenään. Toisin sanoen informantti voi käyttää paljon *hän*-pronominia yksikössä, mutta monikossa hän käyttääkin enimmäkseen *ne*-pronominia ihmisiin viitattaessaan (ks. esim. 31 ja 32). Toinen huomionarvoinen seikka on se, että pronomineja *hän* ja *he* ei nuorimpien haastatteluisissa ole lainkaan: honkilahtelaiset N15a ja N15b sekä porilainen M17 käyttävät ihmisistä pelkästään *se-* ja *ne-*pronomineja (ks. esim. 33 ja 34). Kolmanneksi voi havaita pienen eron paikkakuntien välillä: honkilahtelaiset tuntuvat käyttävän *hän*-pronominia luvialaisia ja porilaisia vähemmän. Ero näkyy etenkin kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä (I ja II), joissa honkilahtelaiset näyttävät suosivan enemmän *se*-pronominia toisin kuin esimerkiksi vastaavan ikäiset luvialaiset. Tosin aineiston pienuuden vuoksi tätä havaintoa ei voi pitää kovin varmana. Sen sijaan *he-* ja *ne-*pronomiinien käytössä ei paikkakuntien eroja juurikaan voi havaita; *ne*-pronominin käyttö näyttää olevan useimmilla yleisempää.

- (31) – – ja isä oli sit_olluj joku kolmevuotias_et mamma oli yksin **häne** sit, jääns kas-, kasvattamaa et **hän** oli ainoo laps siinä – – (N50PoriII)
- (32) mei isä on, menny naimisiin, nii, **ne** om menny tosi nuorena, (mun) äidin kanssa, ja jääneet siihen sit Nakkilaan asumaan. (N50PoriII)
- (33) – – sit vastapäätä muutti siihej joskus, toine, toinen tyyppi kum muutti, toi takapihan naapuri muutti pois nii sit **sen** kanssa oltiin parhaita kavereita että iha, naapuripiiristä ne ka- kaverit sillo ennen kouluikää tuli. (M17PoriIII)
- (34) ja sit ko ne jokku tuamaritt_o nii ärsyttävii, ko ei **niist**_ikään tiä et mimmosii ne tuamaritt_o ja, sillai, ni ei mes sit_ollak käyttyp paljoo. (N15aHonIII)

Esittelemme seuraavassa poimintoja satakuntalaisinformanttien tavoista käyttää eri pronomineja (ks. taulukot 3a, 3b ja 3c). Olennainen kysymys on se, onko joidenkin puhujien pronomiinien käytössä havaittavissa eriytymistä siten, että toinen pronomineista olisi neutraali ja toinen taas tunnusmerkkinen eli vain tietyissä yhteyksissä käytettävä. Siitonen kutsuu *hän*-pronominia sävypronominiksi, koska sillä voidaan ilmaista puheen sävyä, ts. tuntemuksia tai asennetta (2008, 88). Pronominin valinnalla siis luodaan tietynlaista näkökulmaa viitattavaan henkilöön. Yksi puoli tätä näkökulmaa voi olla myös se, onko pronominin referentti etäinen vai läheinen puhujan nykyhetken elinpiirissä. Seuraavista esimerkeistä ilmenee myös tämä referentin etäisyys–läheisyys–näkökulma.

Informantti M53HonII käyttää enimmäkseen *se*-pronominia. Hän on käytössä lähes ainoastaan logoforisesti, mikä on murteissa yleinen konteksti *hän*-pronominille (Vilpula 1989, 389; ISK, 1408). Pronominien käyttö on siis M53:lla hyvin eriytynyttä. M53:n puheessa ainoa *hän*-pronomini, joka ei tiukasti määritellen ole logoforinen, on kuitenkin funktioltaan samanlainen. Puhuja asettuu sen näkökulmaan, jonka tilannetta hän kuvaa, kuten seuraavassa esimerkissä 35, jossa M53 ikään kuin siirtyy äitinsä asemaan kuvatesaan tämän tuntemuksia ja puhetta.

- (35) äitil_ol_{sitt} ai_{ai} semmone olo joskus_{et} nyt kyl **hänel**_o semne olo et nyt joku voi tul ja – – (M53 HonII)

Taulukko 3a. Ihmisviitteisten 3. p. pronominien määrät ikäryhmittäin Luvian murteessa.

ikä-ryh-mä	Infor-mantti	<i>hän</i>	<i>se</i>	y.3. yht.	<i>he</i>	<i>ne</i>	m.3. yht.
		logof./N	logof./N		logof./N	logof./N	
I	N70	2/42	0/12	54	3/3	0/19	22
	N64	1/27	0/3	30	0/29	0/17	46
II	M53	1/18	0/1	19	0/6	0/16	22
	N47	6/45	0/1	46	0/10	0/28	38
III	N20	1/4	0/8	12	0/6	0/8	14
	M19	-	0/5	5	0/1	0/17	18

Taulukko 3b. Ihmisviitteisten 3. p. pronominien määrät ikäryhmittäin Honkilahden murteessa.

ikä-ryh-mä	Infor-mantti	<i>hän</i>	<i>se</i>	y.3. yht.	<i>he</i>	<i>ne</i>	m.3. yht.
		logof./N	logof./N		logof./N	logof./N	
I	N86	4/14	0/69	83	-	0/28	28
	N78	1/16	0/18	34	1/3	0/7	10
II	M53	5/6	0/107	113	0/1	0/21	22
	N48	6/8	1/30	38	0/1	0/11	12
III	N15a	-	0/22	22	-	0/12	12
	M15b	-	0/27	27	-	0/21	21

Taulukko 3c. Ihmisviitteisten 3. p. pronominien määrät ikäryhmittäin Porin murteessa.

ikä-ryh-mä	Infor-mantti	<i>hän</i>	<i>se</i>	y.3. yht.	<i>he</i>	<i>ne</i>	m.3. yht.
		logof./N	logof./N		logof./N	logof./N	
II	N50	10/43	0/67	110	4/8	0/14	22
	N45	2/56	0/10	66	0/13	0/14	27
III	N27	10/22	0/37	59	-	0/15	15
	M17	-	0/56	56	-	0/42	42

Logoforinen käyttö on yleinen *hän*-pronominin käyttökonteksti niillä puhujilla, jotka käyttävät enimmäkseen *se*-pronominia ja joilla on vain muutamia *hän*-tapauksia. Logoforinen käyttö ei kuitenkaan ole selvästi yleisin *hän*-pronominin esiintymäkonteksti: *hän* on satakuntalaisilla käytössä muutenkin kuin logoforisesti. (Ks. taulukot 3a, 3b ja 3c.)

Vilppulan mukaan (1989, 391) *hän* viittaa usein henkilöihin, jotka nauttivat arvonnantoa tai ovat toisaalta myös puhujalle läheisiä. Tutkituissa haastatteluissa on viitteitä siitä, että *hän* liittyy osin juuri arvostukseen, mutta sen sijaan läheisistä referenteistä sitä ei mitenkään selvästi käytetä ensisijaisesti. Arvostukseen tuntuu toisinaan sisältyvän toisena puolena pikemminkin etäisyys puhujan nykyisestä elinpiiristä. Informantti M53LuvII käyttää haastattelussa enimmäkseen *hän*-pronominia. Haastattelussa puhutaan paljon entisistä opettajista ja ystävistä sekä ihmisistä, jotka eivät ilmeisestikään kuulu lähimpään ihmissuhdeverkostoon. Haastattelun ainoa *se*-pronomini (esimerkki 36) viittaa omaan tyttäreen, ja referentti sijoittuu siten selvästi puhujan nykyiseen lähipiiriin toisin kuin useimmat *hän*-referentit.

- (36) no ratsastamas **se** kävi, se oli semmone mitä pysty Luvial, Luvial sit tekemää tietty mut – – (M53LuvII)

Silloin kun puhuja viittaa lähipiiriin enimmäkseen *se*-pronominilla, *hän* on käytössä paitsi logoforisesti myös erityisesti sävypronominina. Informantin N27PorIII *hän*-tapauksista on noin kolmasosa logoforisia. Muissa yhteyksissä *hän* viittaa muutaman kerran informantin omaan lapseen. Esimerkissä 37 kiintoisaa on näkökulman ja asennoitumisen muutos: tyttäreen viitataan ensin *se*-pronominilla mutta jäljempänä *hän*-pronominilla.

- (37) oon **se** ollu kyl et tänäänki **se** nukku kolme tunni itte sai äiti men hakemaa **se** sännyyst pois et ei **se** ite tajuu tul **se** o kyl sillai tosi helppo et... **hän** joutuu nytte sit ku me ollaa molemmat tois ni olemaa kakstoistuntii joka päivä päiväkodis et (N27PorIII)

Yllä oleva esimerkki on poiminta haastattelun kohdasta, jossa on ollut puhetta siitä, onko haastateltavan pieni tytär ollut ns. helppo lapsi. Alun *se*-pronominit liittyvätkin siihen, että viittauskohdetta tarkastellaan puhujan itsensä näkökulmasta. Jäljempänä lapsesta puhutaan toisin: puhuja asennoituu lapsen näkökulmaan ja siihen, kuinka lapsi joutuu olemaan pitkiä päiviä päiväkodissa. Lapsen viitataan *hänellä* muutaman kerran myös myöhemmin haastattelussa samalla tavoin, kun kuvataan lapsen pärjäämistä mainitussa päiväkodissa.

Kuten edellä käy ilmi, *hän*- ja *he*-pronominien käyttö ei yleensä ole sidoksissa toisiinsa; *ne* vaikuttaa olevan monikossa yleinen variantti riippumatta siitä, mitä pronominia puhujat yksikössä suosivat. Informantti N64LuvI käyttää monikossa sekä *he*- että *ne*-pronomineja. Pronominien viittauskohteissa ei ole mitään selvää jakoa eri varianttien kesken; puhuja käyttää esimerkiksi lapsistaan sekä *ne*- että *he*-pronomineja. Seuraavassa esimerkissä N64 kertoo työstään luvialaisten parissa ja viittaa näihin itselleen melko etäisiin ihmisiin molemmilla pronomineilla.

- (38) et **ne** oli varmaan niin ku tietosii paljo enemmä minusta ku mää **heistä**. ja tota. mut kyl mun täytyy sano et luvialaine. koko, joukko sinänsä ni, on

hyvin onnellmatonta ja. ja totanoi. jos **heitä** palvelee sil taval mitä **he** halu,a ja (N64LuvI)

Esimerkistä voi havaita, kuinka lausumassa tapahtuu sävyn muutos suhteessa siihen, millaisen asenteen puhuja ottaa suhteessa viittauskohteisiin. Luvialaisiin viitataan aluksi *ne*-pronominilla. Kuvatessaan asiakaspalvelusuhdettaan luvialaisiin puhuja vaihtaa näkökulmaa neutraalista mainitsemisesta kunnioittavampaan sävyyn asennoituessaan uudelleen viittauksen kohteisiin eli asiakkaisiin.

He- ja *ne*-pronominien vaihtelusta yksittäisillä puhujilla voi havaita ilmiön, joka liittyy referenttien läheisyyteen suhteessa puhujan elinpiiriin. Jos puhuja käyttää molempia pronomineja, *he*-pronominin referentit liittyvät usein aikaan, josta puhujalla ei välttämättä ole omakohtaista kokemusta. Vastaavasti *ne* viittaa referentteihin, jotka ovat puhujalle arkisempia. Informantin N20LuvIII litteraattiin on osunut lähes yhtä paljon molempia pronomineja. *He* viittaa mm. edesmenneisiin isovanhempiin (39), kun taas *ne* viittaa nykyhetken kannalta läheisempiin eli vanhempiin (40).

- (39) mu isoisä on kans kuollus sillai et em mää oon nähny **heist** ketääm muuta (N20LuvIII)
- (40) mut kyl **ne** siel kyl mei isä nytki oli koko viikolopu ja vissiiv viäl maanantaihi astikki saares ja. (N20LuvIII)

Honkilahtelaiset informantit (ks. taulukko 3b) käyttävät melko vähän *he*-pronominia. Harvat *he*-pronominin eivät useinkaan viittaa lähimpiin ihmisiin, vaan referenttejä voi usein luonnehtia ajallisesti ja joskus myös sosiaalisesti etäisiksi: esimerkissä (41) *he* viittaa entisaikain kaupanpitäjiin. *He*-pronominin käytöstä voi lisäksi havaita, että mainittu pronomini esiintyy paikallissijaisena omistusrakenteessa tai muuna adverbiaaleina, jolloin kyse voi olla siitäkin, että *he* on vakiintunut tiettyihin lauserakenteisiin. Informantin N48 haastattelun ainoa *he*-pronomini esiintyy genetiivimääritteessä (esimerkki 42), ja pronomini viitataan entisen työnantajan perheeseen, joka ei ole puhujan lähimpiä.

- (41) ja kauppaa tehtii, **heil** [kauppiailla] ei siis ollum muut ko semmost ko Ylänee osuusliike toi, valmeit, elintarvikkeit jonkunäkös is pakkauksis (M78HonI)
- (42) mää sai assuu **heijäm**, perhees, sohval (N48HonII)

4. Heikkoasteiset sovein- ja soveisin-tyyppiset imperfekti- ja konditionaalimuodot

4.1. Tausta ja vanha tilanne

Tutkimushankkeen keruualueella esiintyy vielä nykyäänkin jonkin verran yleiskielen astevaihtelusuhteista poikkeavaa heikko- tai vahva-asteisuutta. Toisin sanoen sellaisessa asemassa, jossa yleiskielessä on vahva aste, onkin murteessa heikko aste, tai sellaisessa asemassa, jossa yleiskielessä on heikko aste, on murteessa vahva aste.

Hyvä esimerkki poikkeuksellisesta heikkoasteisuudesta on, että Lounais-Suomessa alasatakuntaismurteita myöten on *i* voinut konsonantin tapaan sulkea tavun, jolloin tavun alussa on heikko aste (ks. esim. Rapola 1966, 41–45). Yleiskielessä tällaisessa asemassa esiintyy vahva aste, koska tavu vokaaliin päättyessään on avotavu, mutta eräissä murteissa siis esiintyy heikko aste. Ero yleiskielisen edustustavan ja tässä tarkasteltavana olevien murteiden välillä näkyy paitsi konsonanttiaineksen kvaliteetissa (esim. *luaroihi* 'luotoihin', *soveisin* 'sopisin', *annoi* 'antoi') myös sitä seuraavassa vokaaliaineksessa, kun kyse on *i*-vartaloisten verbien imperfekti- ja konditionaalimuodoista (*sove* ~ *sovei* 'sopi', *soveisin* 'sopisin').

Poikkeuksellisesta heikkoasteisuudesta ja *ei*-diftongin esiintymisestä (*ei*, *e* pro *i*) on runsaasti esimerkkejä vanhassa kirjasuomessa. Yleiskielessäkin on päädytty diftongillisiin vartaloihin nominien monikkovartaloissa, mutta *i*-vartaloisten verbien diftongilliset preteritivartalot väistyivät kirjasuomesta 1800-luvulla. (Lehtinen 2007, 255.)

Tässä esityksessä emme tarkastele kokonaisuudessaan tätä osalle Lounais-Suomen murteita tyypillistä poikkeuksellista heikkoasteisuutta, vaan tarkastelumme painottuu juuri *i*-vartaloisten verbien imperfekti- ja konditionaalimuotojen vokaaliaineksessa esiintyvään vaihteluun (*ei*, *e* contra *i*). Sivuumme kyllä myös edellä kuvattua poikkeuksellista konsonanttiaineksessa ilmenevää heikkoasteisuutta sikäli, että osasta esimerkkejämme näkyy konsonanttiaineksessa niiden poikkeuksellinen heikkoasteinen murteellinen edustustapa (esim. *vaarei* pro *vaati*). Tätä konsonanttiaineksessa esiintyvää vaihtelua ja poikkeuksellista heikkoasteisuutta (*vaarei*; *hän joudui* pro *joutui*; *se annoi*) tarkastelemme myöhemmin toisaalla laajemmin.

Edellä mainituista ilmiöistä on tehty jonkin verran havainnot aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa (ks. esim. Järvinen 1854, 306; Ojansuu 1901, 208, 213; Rapola 1920, 157–160). Kiinnostavaksi tämän piirteen tekee jo se seikka, että vanhastaan se tuntuu yhdistäneen satakuntalaisia puhujia jyrkän murrerajan molemmin puolin. Ilmiö on tuttu nyky-Satakunnassa sekä lounaismurteissa että niihin rajautuvissa siirtymämurteissa (ainakin alasatakuntaismurteissa ja Porin seudun murteissa). Tässä esityksessä tarkasteltavissa *i*-vartaloisten verbien imperfekti- ja konditionaalimuodoissa on nyky-Satakunnan alueella puhuttavissa murteissa vanhastaan esiintynyt myös jonkin verran vaihtelua: *ei*-diftongista on jälkikomponentti usein kulunut (esim. *käve*) lounaismurteisiin kuuluvista murteista, mutta siirtymämurteiden puolella se on tavallisesti säilynyt (esim. *kävei*). (Ks. edellä mainitut lähteet ja niissä esitetyt esimerkit sekä Eskola 1987, 207, 214–215.)

Oman lisänsä imperfektimuotojen tarkasteluun tuo ns. *si*-imperfekti (ks. esim. Wiik 1998, 20–30), jota ainoastaan sivuumme tässä artikkelissa. Suomen *i*-vartaloisissa verbeissä indikaatiivin preesens- ja imperfektimuodot ovat samanlaiset (esim. *mietin*), ja osassa lounaismurteita on oletettavasti tämän vuoksi yleistetty näihin verbeihin imperfektin tunnuksiksi *-si* (*miätin*, mutta *miättisin*). Näin sama tunnus, joka on tuttu yleiskielessäkin supistumaverbien imperfektien tunnuksena, on laajentunut uusiin tapausryhmiin. Samaan tapaan nyt tarkasteltavissa murteissa esiintyvää *ei*-variantin esiintymistä voi perustella kommunikatiivisilla syillä. *ei*-variantti mahdollistaa preesensin ja imperfektin erottamisen toisistaan puheessa (*miätin*, mutta *miätein*). Tässä esityksessä tarkastelemme

nimenomaan *i ~ e(i)* -vaihtelua. Emme tarkastele tässä nyt lähemmin *si-* ja *ei-*variantin suhteita tai mahdollisia nykylevikkieroja. Ne yksittäiset *si-*imperfektitapaukset, joita nyt tarkasteltavissa Sapu-aineiston verbeissä esiintyy, on sisällytetty esittämiimme tilastoihin (ks. taulukot 6 ja 7).

Kiinnostavaa kyllä Lauseopin arkiston aineistossa vanha murre-edustus näyttäytyy toisenlaisena, kun tarkastellaan *käydä*-verbin edustusta, sillä hankkeen keruualueeseen kuuluvista siirtymämurteista vain Turun ylämaan murteisiin kuuluvassa Säkyllän murteessa esiintyy *ei-*varianttia, sen sijaan alasatakuntalaisessa Kokemäen murteessa ja Porin murteessa esiintyy vain *i-*varianttia. Myöskään mistään muusta LA:n Porin seudun murteesta ei tavata mitään muuta kuin *i-*varianttia. Lounaismurteista myös Luvian murre on samalla kannalla. Sen sijaan muissa Rauman seudun lounaismurteissa tavataan sekä *e-* että *ei-*varianttia, ja Euran murretta lukuun ottamatta tämä kanta on hallitseva (LaX H4; ks. taulukko 4).

Taulukko 4. *Käydä*-verbin edustus (*kävi ~ kävei ~ käve*) eräissä Lauseopin arkiston murteissa (LaX, H4 ja H5).

	<i>i</i>	<i>ei</i>	<i>e</i>	<i>yht.</i>
Eura	10	4	1	15
Eurajoki	2	10	2	14
Luvia	14	0	0	14
Rauma1	0	0	4	4
Rauma2	0	0	6	6
Lounaismurteet yhteensä	26	24	13	63
Pori	15	0	0	15
Ahlainen	17	0	0	17
Noormarkku	7	0	0	7
Merikarvia	11	0	0	11
Kokemäki	24	0	0	24
Säkyllä	0	0	10	10
Siirtymämurteet yhteensä	74	0	10	84
YHTEENSÄ	100	24	23	147

Kun tarkastelu ulotetaan Lauseopin arkiston aineiston *i*-vartaloisiin verbeihin ja niissä esiintyvään vaihteluun, täsmentyy kokonaiskuva ilmiöstä jonkin verran, vaikka esiintymiä näistä verbeistä onkin hyvin vähän. Esiintymiä on seuraavista verbeistä: *kou-ria*, *potkia*, *repiä*, *ruokkia*, *solmia*, *sopia*, *sääliä*, *tasia* 'jakaa tasan', *vaatia* ja *viitsiä*. Ainoa Porin murteen esiintymä on tässäkin *i*-llinen, mutta sen sijaan Kokemäeltä on yksi esiintymä *ei*-variantista ja kaksi *e*-variantista (LaX H5⁷; ks. taulukko 5). Siten ainoa murre, joka

7 Lauseopin arkiston aineistosta on tarkasteltavista murteista haettu kaikki predikaattina toimivat indikaatiivin imperfektimuodot ja konditionaalimuodot. Tämän jälkeen näistä hakutuloksista on käsin poimittu *i*-vartaloiset verbit.

kuuluu Sapu-hankkeen keruualueeseen ja Lauseopin arkiston murteisiin ja josta ei tavata Lauseopin arkistossa *ei-* tai *e-*varianttia, on Porin murre. Vaikka Lauseopin arkiston tulosten perusteella Porin seudun murteissa ei näyttäisi esiintyvän lainkaan *ei-* tai *e-*varianttia, uskallamme väittää tämän edustustavan olevan tyyppilinen näillekin murteille jo pelkästään edellä mainittujen kirjallisuusviitteiden perusteella, mutta myös siksi, että useat porilaisnuoret ovat maininneet tämän kannan olevan porilaisten puheelle ominainen.⁸ Tätä väitettä tukevat myös jäljempänä kuvaamamme havainnot hanketta varten kerätystä aineistosta.

Taulukko 5. Kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien edustus Lauseopin arkiston joissakin lounais- ja siirtymämurteissa pitäjissä.

	<i>i</i>	<i>ei</i>	<i>e</i>	yht.
Eura	-	6	-	6
Lappi	-	2	-	2
Rauma1	-	-	-	0
Rauma2	-	1	1	2
Eurajoki	1	6	0	
Luvia	-	-	-	0
Pori	1	-	-	1
Kokemäki	-	1	2	3
Säkylä	-	-	-	0

4.2. Nykytilanne

Tutkimuskysymyksemme on, voiko *ei*-variantin esiintymisessä nähdä alueellisia tendenssejä, onko sen käyttö ikäsidonnaista ja onko ilmiö leksikaalistunut johonkin tai joihinkin yksittäisiin sanoihin tai morfologisiin muotoihin. Käyttämämme aineisto on viidestä eri pitäjistä, murrealueen eri osista. Pitäjät ovat Pori, Kokemäki, Honkilahti, Eura ja Luvia. Koska piirre on verrattain pienitaajuinen ja koska esiintymien luokittelu ei ole yhtä hidasta kuin edellisissä piirteissä, olemme valinneet tässä piirteessä aineistoa tarkasteltavaksi huomattavasti muita enemmän (ks. edellä s. 86 asetelma 1). Poria lukuun ottamatta on ikäryhmiä neljä, Porista kaksi. Ikäryhmien I, II ja III lisäksi tarkasteltavaksi on siis otettu vielä 10–14-vuotiaiden lasten ikäryhmä (IV).

Aineistosta on poimittu kaikkien kaksitavuisten *i*-vartaloisten verbien indikatiivin imperfektimuodot ja konditionaalimuodot. Koska *ei*-varianttia esiintyy aiemman tutkimuskirjallisuuden esimerkkienkin perusteella runsaahkosti myös *käydä*-verbistä, tämäkin verbi on mukana tarkastelussa. Sitä vastoin rajaamme tarkastelun ulkopuolelle tässä ne Sapu-korpuksessa esiintyvät kaksitavuiset *i*-vartaloiset verbit, joiden imperfekti- ja konditionaalimuodoissa ei esiinny tässä korpuksen otoksessa lainkaan *ei ~ i*-vaihtelua. Tällaisia verbejä korpuksessa ovat seuraavat: *hyppiä* (2 esiintymää), *kieriä* (1), *pilkkiiä* (1),

8 Sapu-hanketta varten aineistoa Porista ovat keränneet Porista kotoisin olevat opiskelijat. Heikin ovat maininneet porilaisten sanovan mm. *miätei ja kärsei* (pro *mietin, kärsin*).

pyyhkiä (1), pyöriä (10), raapia (1), ruokkia (1) ja tutkia (1). Tarkasteltavina tässä esityksessä ovat seuraavat verbit: *ehsiä* (8), *etsiä* (1), *hankkia* (4), *keksiä* (4), *leikkiä* (5), *mieltiä* (23), *nauttia* (3), *noukkia* (1), *oppia* (7), *sopia* (5), *sääliä* (2), *tanssia* (2), *tasia* (3), *vaatia* (2) ja *viitsiä* (1) sekä edellä mainittu verbi *käydä* (329).

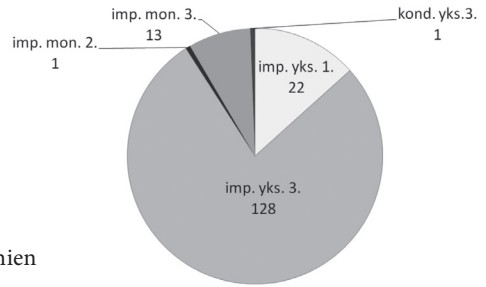
Esiintymien kokonaismäärä on 400, joista 165:ssä esiintyy *ei*, kahdessa *si* (ks. esim. 48) ja loppuissa *i*-variantti. Melkein kaikki esiintymät ovat imperfektimuodoista, sillä konditionaaliesiintymiä on aineistossa vain yhdeksän ja niistä vain yhdessä (ks. esim. 43) esiintyy *ei*-vastine. (Ks. taulukko 6.)

Taulukko 6. *ei* ~ *i* -vaihtelu tarkastelluissa Sapu-korpuksen äänitteissä. Esiintymien jakautuminen muotoryhmittäin.

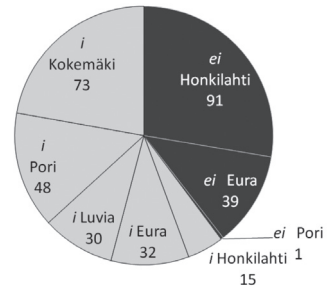
	<i>ei</i>	<i>i</i>	<i>si</i>	yht.
imp. y. 1.	22	62	1	85
imp. y. 2.	0	1	0	1
imp. y. 3.	128	159	1	288
imp. m. 1.	0	1	0	1
imp. m. 2.	1	0	0	1
imp. m. 3.	13	2	0	15
imp. yht.	164	225	2	391
kond. y.3.	1	6	0	7
kond. m.3.	0	2	0	2
kond. yht.	1	8	0	9
YHT	165	233	2	400

- (43) ni ei oikee, o, mil- sillai aikaa et, **ehteis** koskaan käymää. (N17bHonIII)
- (44) ei, joo, ei tunnu olevan, ja sit tuo dementia on kyl semmosta että, **vaatis** semmosta, semmost paikkaa ettei ne pääse, lähteen sieltä yksikseem... (M49EurII)
- (45) ko ol halpakorkost lainaa ni se **vaarei** sit sitä. (N81HonKI)
- (46) mut kyl sitä porukka vaa vähä joukon_ol et kyl ne jos jollaim pelil tuliva kyl Eorastakin täälk **käveivät** Turäjärvem peräl – – (M8oEurI)
- (47) se tiätää aika paljon kasveist. sit mä kysyi ain silt ko neki ol kesäl tääl. ni sit se **etei** mun kans. (N14HonkIV)
- (48) kyl mää sit kouluu me- mennes niinj ko sitt_ainaki. lu-, lukemaa **opesi**. (M53HonkII)

Imperfektimuodoissa *ei*-vastinetta esiintyy ainakin jonkin verran kaikissa tarkasteltavissa nykymurteissa (ks. taulukko 7). Yleisin se on Honkilahden murteessa, mutta myös Euran murteessa erityisesti vanhimman ikäryhmän (I) puhujilla esiintyy *ei*:tä paljon (ks. esimerkit 45–47). Sekä Honkilahden kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä että Euran vanhimmassa ikäryhmässä *ei* vaikuttaa näiden otosten perusteella yleisemmältä kuin *i* (ks. taulukko 7). Edellä mainittu koskee sekä *käydä*-verbiä että *i*-vartaloisia verbejä. Tämän

Kuvio 1. *ei*-varianttien esiintymien jakautuminen muotoryhmittäin.

Kuvio 2. *ei*- ja *i*-varianttien esiintymien määrät tarkastelluissa Sapu-äänitteissä.

Taulukko 7. *käydä*-verbin ja *i*-vartaloisten verbien edustus joissakin Sapu-korpuksen nykysatakuntalaisissa murteissa.

	ikäryhmä	<i>käydä</i> -verbi			<i>i</i> -vartaloiset verbit			
		<i>ei</i>	<i>i</i>	yht.	<i>ei</i>	<i>i</i>	<i>si</i>	yht.
Honkilahti	I	40	4	44	2	1	-	3
	II	50	7	57	6	2	1	9
	III	1	3	4	2	-	-	2
	IV	-	1	1	1	-	-	1
Eura	I	39	2	41	6	-	-	6
	II	-	19	19	-	4	-	4
	III	-	10	10	-	3	-	3
	IV	-	1	1	-	-	-	-
Luvia	I	-	11	11	5	1	-	6
	II	-	11	11	1	4	-	5
	III	-	6	6	5	3	-	8
	IV	-	2	2	-	2	-	2
Lounaismurteet		130	77	207	28	20	1	49
Pori	II	-	37	37	4	1	-	5
	III	1	11	12	1	3	-	4
Kokemäki	I	-	17	17	-	-	-	-
	II	-	24	24	-	8	-	8
	III	-	20	20	-	1	1	2
	IV	-	12	12	1	2	-	3
Siirtymämurteet		1	121	122	6	15	1	22
Kaikki yhteensä		131	198	329	34	35	2	71

lisäksi Honkilahden kaikissa ikäryhmissä on kyllä *ei*-esiintymiä, mutta kahdessa nuorimassa ikäryhmässä ei ole *i*-esiintymiä ollenkaan. Määrät ovat pieniä, ja siksi edustuksista ei pidä tehdä pitkälle meneviä päätelmiä. Suuntaus on kuitenkin näissä edellä mainituissa murteissa ja niiden ryhmissä sama: *ei*:tä esiintyy edelleen, ja se saattaa olla yleisempi kuin yleiskielen mukainen *i*.

Luvian ja Porin murteen edustustavat poikkeavat jo edellä mainituista murteista jonkin verran, mutta näiden edustukset muistuttavat toisiaan: *käydä*-verbissä *i*-variantti on musertavan hallitseva, *kävei*-esiintymiä on vain yksi Porin murteesta, Luvialta ei lainkaan. Sen sijaan *i*-vartaloisissa verbeissä vähäisten esiintymien perusteella vaikuttaisi jopa siltä, että *ei*-vastinetta esiintyisi vähintään yhtä paljon kuin *i*-vastinetta, jopa hieman enemmän (esimerkit 49 ja 50). Kokemäen nykymurre poikkeaa vielä Porin ja Luvian murteestakin, sillä aineistossa on vain yksi *ei*-variantillinen esiintymä. Kiinnostavaa kuitenkin on, että esiintymä on lapselta (esimerkki 51). Tämä viitanee siihen, että *ei*-edustus ei ole vielä hävinnyt kokonaan tätä lapsi-informanttia vanhemmiltakaan kokemäkeläisiltä.

- (49) – – Halose Liisa **keksei** et me voitaa ottaa kummilaps, ja niin sitten tiadustelttin Pelastaka lapset ärryyst – – (N73LuvI)
- (50) ja sit mää tuli ja sitte Poriin bussilla ni mul_oli semmone hieno farkkutakki ja tosi khuul [cool] ja **opeim** mää jotai ruotsiks sillo – – (N45PorII)
- (51) no mää **leikein** siälä ylhäällä Brätseillä [=Bratz] mitkä mää olin_ostanu. (N10KokIV)

Ikäryhmittäisistä eroista voi yleisesti sanoa, että *ei*-vastineellisia tapauksia on sitä enemmän, mitä vanhemmista puhujista on kyse. Toisaalta esiintymämäärät kokonaisuudessaan ovat pääsääntöisesti sitä suurempia, mitä vanhemmasta puhujaryhmästä on kyse. Erittäin kiinnostavaa kuitenkin on, että tällainen piirre, joka harvataajuusenaakin tuntuu leimaavan puhetta, on näin säilynyt. *ei*-variantin käytöstä on esimerkkejä nuorimpien puhujien kielestä, sen sijaan *e*-varianttia ei tämän aineiston perusteella näyttäisi esiintyvän.

- (52) no, ihan tota viistoistvuotiaana **hankein** ton, metsästyskortin (M19LuvIII)
- (53) – – ni ne oikkee uisiva ja mää oikkee **nautein** ku mejän koira o semmossii et ku – – (N17aHonIII)

Pilottitutkimuksen tulokset osoittavat, että *ei*-imperfektiin ja -konditionaalien käyttö on säilynyt siihen nähden yllättävänkin hyvin, että kyseessä on pienitaajuinen ja pienilevikkoinen edustustapa. Se esiintyy usein leksikaalistuneena *käydä*-verbin *kävei*-muotona. Pilottitutkimuksen aineisto on suppea, eikä alueellisista tai eri ikäryhmien välisistä eroista ole syytä tehdä vielä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Huomattavaa on se, että vaikka kyse on pienilevikkisestä piirteestä, ei se ole vanhastaan erottanut vaan pikemminkin yhdistänyt seudun eri murteita. Vaikka vanha murteellinen kanta näyttäisi hieman väistyneen, yhdistää tämä vanhan kannan mukainen edustustapa myös nykymurteita: nuorimmillakin puhujilla esiintyy edelleen jonkin verran *ei*-varianttia. Tähän piirteeseen

ja aiheeseen on tarkoitus palata myöhemmin, kun tarkasteltaviksi tulevat edellä esillä olleet poikkeukselliset heikkoasteiset muodot vielä laajemmin.

5. Lopuksi

Lopuksi kokoamme vielä lyhyesti eri piirteisiin liittyvät tulokset yhteen tapauksittain, alueittain ja ikäryhmittäin ja pohdimme tarkastelemamme murrerajan pysyvyyttä.

Silmiinpistäväntä relatiivisia ilmauksia koskevissa tuloksissa on muutos, jossa relatiivisten konjunktioiden käyttö harvinaistuu. Relatiivipronomineista erityisesti *mikä*-pronominin asema on hyvin vahva. Keruualueen murteiden välillä ei ole juurikaan eroja *mikä*-pronominin käytössä, mutta Honkilahdella ei ole yhtään *joka*-pronominin esiintymää, ja toisaalta siellä on eniten relatiivisen konjunktion esiintymiä.

hän- ja *se*-pronominien käyttö vaikuttaa osaksi hyvin eriytyneeltä: monilla satakuntalaisilla puhujilla yleisin pronomini on *se*, kun taas *hän*-pronominia käytetään sävyttävänä eli konteksteissa, joissa asennoidutaan viittauskohteen asemaan ja ilmaistaan esimerkiksi arvostusta, ja myös logoforisesti: Honkilahdella 36 %:ssa, Porissa 19 %:ssa ja Luvialla 8 %:ssa. Monikossa *ne* on yleisin pronomini useimmilla tässä tutkituilla satakuntalaisilla.

i-vartaloisten verbien ja *käydä*-verbin indikatiivin imperfektissä ja konditionaalissa reaalistuvassa *ei* ~ *i* -vaihtelussa merkittävin havainto on, että *ei*-varianttia esiintyy kaikissa tarkastelluissa murteissa. Muita murteita enemmän sitä esiintyy kuitenkin Honkilahden murteessa. Honkilahden ja Euran murteissa *ei*:lliset esiintymät ovat yleisempiä kuin *i*:lliset sekä *käydä*-verbissä että *i*-vartaloisissa verbeissä. Tosin *käydä*-verbin *ei*-vasteelliset tapaukset ovat kaikki vanhimmissa ikäryhmissä. Luvian ja Porin murteissa *i*-vartaloisissa verbeissä näyttää esiintyvän kutakuinkin yhtä paljon *ei*:tä ja *i*:tä. Ainoa murre, jossa *ei* esiintyy vain satunnaisesti, on Kokemäen murre.

Ikäryhmittäisiä eroja on relatiivisissa ilmauksissa havaittavissa siinä, että nuorilla ei esiinny Porissa eikä Luvialla relatiivista konjunktiota lainkaan.

Puhujien välisiä eroja on persoonapronominien käytössä: on puhujia, jotka käyttävät enimmäkseen *hän*-pronominia, ja toisaalta nuorimmat käyttävät pelkästään *se*- ja *ne*-pronomineja. *Se* ja *ne* viittaavat usein puhujan nykyhetken lähipiiriin ihmisiin, mikä viitanee myös siihen, että nämä pronominit ovat pronominivaihtoehdoista tunnusmerkittömimpiä.

ei ~ *i* -vaihtelussa ikäryhmittäiset erot ilmenevät *käydä*-verbissä siten, että varsinkin Honkilahden ja Euran murteessa runsas *kävei*-muotojen käyttö assosioituu vahvasti vanhimpiin ikäryhmiin. *i*-vartaloisissa verbeissä ikäryhmittäiset erot eivät näy yhtä selvästi, koska tapauksia on huomattavasti vähemmän kuin *käydä*-verbistä. Joka tapauksessa *ei*-varianttisia tapauksia on kaikenikäisiltä ja kaikista tutkituista murteista.

Tarkastelemamme murteet edustavat vanhastaan kahden eri murreryhmän murteita, ja tarkastellut piirteet ovat sellaisia, joissa vanhastaan ei ole ollut seudun murteiden välillä jyrkkää murrerajaa. Tekemiemme ensi havaintojen perusteella jyrkkää murrerajaa ei ole

nytkään, vaikka pieniä eroja murteiden välillä onkin. Honkilahti vaikuttaa useassa yhteydessä vanhakantaisimmalta, ja esimerkiksi Luvian murre muistuttaa *ei ~ i* -edustuksiltaan jopa hieman enemmän Porin murretta kuin lounaismurteita. Se, selittyvätkö nämä havainnot esimerkiksi demografisilla seikoilla, nykyisellä seutukuntajaolla tai kaupunkilaisuus–maalaisuus-dikotomialla, jää syvällisemmin selvitettäväksi tulevaisuudessa. Säilyvätkö vanhat edustustavat muuallakin Satakunnassa Honkilahden tapaan syrjäisillä ja pienillä paikkakunnilla? Toisaalta nyky maailmassa maantieteellinen syrjäisyys voi olla toissijaista, kun verkostot ja kontaktit voivat olla hyvin erilaisia kuin perinteisessä yhteiskunnassa. Nyt tarkasteltujen murteiden joukossa oli vain yksi kaupunkimurre, Porin murre. Etenevätkö muutokset Satakunnassakin kaupungeista – Raumalta ja Porista – vähittäin ympäristönsä, vai voiko juuri Pori olla se kaupunki, josta innovaatiot leviävät vanhojen rajojen yli lähiympäristöön?

LÄHTEET

Aineslähteet

LaX = Lauseopin X-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Turun yliopiston kieli- ja käännösteiden laitos, Lauseopin arkisto. Turku.

H1 = Pori; XPath: //cl[w[@pos='pron:rel']]/ancestor-or-self::s. Haettu 10.4.2011.

H2 = Eura; XPath: //cl[w[@pos='cnj:rel']]/ancestor-or-self::s. Haettu 10.4.2011.

H3 = Eura, Eurajoki, Lappi, Rauma1, Rauma2, Luvia, Pori, Kokemäki, Säkyliä; XPath: //cl[w[@pos='pron:rel']]/ancestor-or-self::s. XPath: //cl[w[@pos='cnj:rel']]/ancestor-or-self::s. Haettu 1.4.2011.

H4 = Eura, Eurajoki, Luvia, Rauma1, Rauma2, Pori, Ahlainen, Noormarkku, Merkkarvia, Kokemäki, Säkyliä; XPath: //cl[w[@lemma='käydä' and @pos='v' and contains(@mrp, 'pret') and @fun='pred']] | //cl[w[@lemma='käydä' and @pos='v' and contains(@mrp, 'cond') and @fun='pred']]

H5 = Eura, Eurajoki, Lappi, Luvia, Rauma1, Rauma2, Pori, Ahlainen, Noormarkku, Merkkarvia, Kokemäki, Säkyliä; XPath: //cl[w[@pos='v' and contains(@mrp, 'pret') and @fun='pred']] | //cl[w[@pos='v' and contains(@mrp, 'cond') and @fun='pred']]

Satakuntalaisuus puheessa -korpus. Sapu-äänitteet 001–005, 008, 022, 023, 024, 034, 041, 045, 049, 057, 058, 060, 064, 066, 069, 073, 075–077, 080–084, 089–092, 096, 097, 099, 100, 101, 103, 104, 108, 110, 111, 114, 126–128, 132, 133, 137, 140–142. Äänitteet säilytteillä Turun yliopiston suomen kielen äänitearkistossa ja korpus Lauseopin arkistossa.

Kirjallisuuslähteet

ESKOLA, PAULA 1987: *Porin murrekirja*. SKST 472. SKS, Helsinki.

HELASVUO, MARJA-LIISA 2009: Combining clauses with the relativizer *kun* in spoken Finnish. Esitelmä ”Aspects of clause combining: the linking of actions in speech and writing” -konferenssissa 29.–31.10.2009 Helsingin yliopistossa.

IKOLA, OSO – ULLA PALOMÄKI – ANNA-KAISA KOITTO 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstielioppia*. SKST511. SKS, Helsinki.

ISK = *Iso suomen kielioppi* 2004. AULI HAKULINEN, MARIA VILKUNA, RIITTA KORHONEN, VESA KOIVISTO, TARJA RIITTA HEINONEN ja IRJA ALHO. SKST 950. SKS, Helsinki.

JÄRVINEN, NESTOR 1854: Om några dialekt-egenheter i Satakunta. *Suomi* 1853, 301–321. Finska Litteratur-Sällskapet, Helsingfors.

- KALLIO, JUSSI 1974: *Lounaismurteiden konjunktiosyntaksia*. kutta- ja kotta-sanan sisältävät rakenteet. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen laitos, Turun yliopisto.
- KURKI, TOMMI – SIITONEN, KIRSTI 2009: Satakuntalaisuus puheessa. *SJ* 51, 158–166.
- LAPPALAINEN, HANNA 2010: *Hän vai se, he vai ne?* HANNA LAPPALAINEN, MARJA-LEENA SORJONEN ja MARIA VILKUNA (toim.): *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan*, 279–324. SKST 1262. SKS, Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. SKS, Helsinki.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. SEIJA MAKKONEN ja HARRI MANTILA (toim.): *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*, 1–23. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulun yliopisto, Oulu.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria I*. Vokaalioppi, descendentti esitys. SKS, Helsinki.
- PRIIKI, KATRI 2011: Läsnaölijaan viittaava *hän* Ala-Satakunnan murteissa. Satakuntalaisuus puheessa -hanke. Ensi havainnot ja tuloksia. Posterit. Suomen ja sen sukukielten tiedepäivä 8.4.2011. Turun yliopisto.
- PÄÄKKÖNEN, IRMELI 1988: *Relatiivisanan valinta*. SKST 481. SKS, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1920: *Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa*. SKS, Helsinki.
- 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Laatinut Rauni Puranen. SKST 283. SKS, Helsinki.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnaölon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan. SKST 715. SKS, Helsinki.
- SIITONEN, KIRSTI 2008: Sävypronomini *hän*. *SJ* 50, 87–109.
- SUOJANEN, MATTI 1977: *Mikael Agricolan teosten indefiniittipronominit*. Totalitiivit. SKST 334. SKS, Helsinki.
- SJ = Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- VILPPULA, MATTI 1989: Havainnot *hän*- ja *he*-pronominin käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä* 93, 389–400.
- WIIK, KALEVI 1998: *Tämmöttös. Turun murteen kielioppi ja harjoituskirja*. 2. painos. Turku.

TOMMI KURKI, KIRSTI SIITONEN, MILJA VÄÄNÄNEN, ILMARI IVASKA and JARI EKBERG:
Some First Observations of the research project ‘Satakunta in Speech’

Satakunta in Speech, a current research project at the University of Turku, studies the current dialects around the area of Satakunta. Satakunta is one of the historical provinces in Finland, and thus carries a long history as an administrative unit. Dialectally, on the other hand, the province is considered to be divided into two, and the boundary between them is traditionally considered to be one of the most distinctive dialectal boundaries in Finland; on the one side lie the Southwestern dialects, on the other the dialect of Häme and the Transitional dialects between the southwestern dialects and those of Häme.

This article focuses on three dialectal features that are traditionally considered to characterize both the Southwestern and the Transitional dialects. These features are 1) variation in the use of relative pronouns and the use of conjunctions to replace these pronouns; 2) variation in third person pronouns referring to human beings; 3) the *ei ~ i* variation occurring in the verb *käydä* and in verbs with stems ending in *i*.

The data collection for the research project is still in progress and the corpus remains to be completed; thus the examples discussed in the article are fairly limited. For this reason, the results should be

taken as preliminary signposts, serving to simplify research to be conducted in the future. The municipalities observed include Honkilahti (Southwestern dialect), Pori (Transitional dialect), and Luvia (traditionally Southwestern dialect, although for some decades ties with Pori have been growing stronger). The municipalities observed for the third feature also include Eura (Southwestern dialect) and Kokemäki (Transitional dialect).

The speakers were divided into four cohorts (I, II, III, IV) according to age. Cohort I consists of subjects between 64 and 86 years old, cohort II of subjects between 45 and 55, cohort III of subjects between 15 and 27 (for feature 3, ages 17–29), and cohort IV of subjects between 10 and 14. Cohorts II and III are present in observations of all three features, cohort I is taken into account in observations of features 2 and 3, and cohort IV is included in observations of feature 3. For all three features we take a brief look at the historical situation of the variation; we then observe and analyze the new data collected as part of the Satakunta in Speech project, and compare the two situations.

The observations of these small examples confirm the assumption that the traditional dialectal variants of the features studied have not vanished in present-day dialects. Current representations do, however, differ from each other in terms both of areal representations and of their use in different age cohorts. The use of relative conjunctions has decreased significantly, although they do still occur in all the observed dialects. The use of human-referral pronouns *hän* and *se* seems to follow a clear tendency. For many speakers the variant *se* is the dominant one, while *hän* is used logophorically or to convey a shade of meaning. For verbs with stems ending in *i* and the verb *käydä*, the most significant finding is that the variant *ei* is still used in all the dialects observed. It is, however, more widely used in the dialect of Honkilahti.

Based on our findings, a strict dialectal border cannot be drawn between the traditional dialect groups, although there are differences. Comparisons with older observations indicate a noteworthy finding; the current data show new, previously non-existent dialectal differences. In general, the dialect of Honkilahti seems in many ways the best preserved. The dialect of Luvia, for its part, currently resembles the Pori dialect more closely than it does its traditional dialect group, the Southwestern dialect. These features suggest that the isogloss has moved towards the south. Possible reasons may include various phenomena, such as demographic position, the current administrative division of the municipalities, or a dichotomy between urban and rural dwellers. In any case, the reasons for the above-mentioned tendencies remain to be examined in future studies. In general, it is possible that differences between Finnish dialects are weakening to some extent. Future studies within this project will hopefully also shed light on current dialectal boundaries and differences, some of which are probably fairly recent in origin.

Tommi Kurki
tommi.kurki@utu.fi

Kirsti Siitonen
kirsti.siitonen@utu.fi

Milja Väänänen
mmvaan@utu.fi

Ilmari Ivaska
itivas@utu.fi

Jari Ekberg
jpekbe@utu.fi